

2004): 'Het orthodoxe christendom fungeert in haar boek dan ook eenzijdig de rol van een achterhaald relict, dat nog wel machtig is, maar de vooruitgang gelukkig niet kan tegenhouden.'

¹⁵ G.J. Schutte en J. Vree (red.), *Om de toekomst van het protestantse Nederland. De gevolgen van de grondwetsherziening van 1848 voor kerk, staat en maatschappij* [= *Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme na 1800* 5] (Zoetermeer 1998) 22-63.

¹⁶ Zie: J. Vree, *Kuyper in de kiem. De precalvinistische periode van Abraham Kuyper 1848-1874* (Hilversum 2006) 360.

¹⁷ Vree, *Kuyper in de kiem*, 47. Banks uitspraak is 'onjuist', Kasteel is 'weinig kritisch', Puchinger is 'onvolledig', 'minder behoedzaam' en Stellingwerff is 'hyperkritisch'. Zeer polemisch klinkt dit niet, al dient aangetekend te worden dat hij in 2006 hardere woorden sprak over het boek van Jeroen Koch, *Abraham Kuyper. Een biografie* (Amsterdam 2006): 'kwalijk'; Vree publiceerde – typerend genoeg – deze publiekelijk geuite kritiek echter niet.

¹⁸ J. Vree, 'De ontwikkeling van het kerkbegrip van Abraham Kuyper gedurende zijn arbeid te Beesd (1863-1867)', in: *Mededelingen van de Historische Kring West-Betuwe* 28 (2000) 27-35.

gie in de geschiedenis van de negentiende eeuw betreft, tekent wel een smakelijk portret van de negentiende eeuw, maar miskent haar eigen karakter.

Vree's visie lag ten grondslag aan het deel van het *Jaarboek voor de Geschiedenis van het Nederlands Protestantisme* uit 1998, dat aan de betekenis van 1848 voor kerk, staat en maatschappij was gewijd.¹⁵ Deel uitmakend van de redactie van dit *Jaarboek*, greep hij daar de gelegenheid aan zijn opvattingen over de negentiende eeuw nader te verankeren. Dit zegt ook iets over de werkwijze van Vree. Hij is geen geschiedtheoreticus, die zijn standpunt expliciet uiteenzette, of een artikel schreef waarin hij zijn visie met historische gegevens adstrueerde. Hij is ook geen polemicus die in de confrontatie met standpunten van anderen het zijne toetst en opschert. Polemieken is voor hem vooral verdoezelen en vertekenen.¹⁶ Zo verklaart hij de onjuistheden die hij bij andere Kuyper-onderzoekers constateerde. Theorievorming, visie, polemieken, het behoort bij Jasper Vree allemaal tot de niet-publieke zijde van zijn werk als historicus, het huiswerk dat hij in de studeerkamer verricht, voor hij zijn werk publiek maakt. In artikelen blijkt van polemieken weinig tot niets, al wijst hij ook waakzaam Jan Bank, Piet Kasteel, George Puchinger, Johan Stellingwerff en ook eenmaal Augustijn terecht, waar dat nodig is.¹⁷ Echt van harte gaat dat nooit, naar mijn gevoel, maar soms moet het nu eenmaal. Vree's polemieken over en visie op de negentiende eeuw komen alleen in tussenzinnetjes of in terloopse opmerkingen aan de orde. Zo heeft hij zich ook bewogen onder zijn vakgenoten. Hij vroeg niet veel aandacht voor zijn opvattingen en inzichten, zocht niet ingespannen naar een forum om die te presenteren, maar wachtte zijn momenten af. Zonder bombarie zette hij samen met Gerrit Schutte het jaarboek over 1848 op, en hij voelde zich niet te groot om zijn nieuwe Kuyper-inzichten in een of ander onbestemd lokaal historisch periodiek te publiceren.¹⁸ Steeds gebruikte hij de mogelijkheden die hem aangereikt werden en zocht hij geen eigen forum. Hij liet het liefst de door hem boven water gehaalde gegevens zelf hun werk doen. En het moet gezegd: die gegevens zijn veelal zo omvangrijk en de kwaliteit daarvan is zo overweldigend, dat polemieken of theorie daarna niet meer nodig bleek: Vree had het geschreven, dus zo zat de zaak in elkaar. Vele historici moesten hun huiswerk na zijn publicaties overdoen, maar wie heeft eigenlijk ooit reden gevonden Jasper Vree te corrigeren?

III

De wending die 1848 bracht was voor Vree ook de sleutel tot het verstaan van Abraham Kuyper. Zoals de Groninger richting gedijde onder het regime van vóór 1848, zo paste Kuyper in het